Thorstein Veblen

Työteliäisyyden vaisto ja työnteon tympeys[1]

Vallalla olevassa talousteoriassa työtä pidetään tympeänä. Monet keskustelut pohjautuvat tähän perusoletukseen: taloudellisesti tarkastellen ihmiset haluavat ennen kaikkea saada työn tuottamia hyödykkeitä ja välttää työntekoa, jonka avulla hyödykkeitä tuotetaan. Jokapäiväinen näkemys osuu tässä yleisesti yksiin nykyisen teorian kanssa. Arkisen ihanteen mukaan autuutta on hyödykkeiden pidäkkeetön kuluttaminen ilman työtä, kun taas täydellistä taloudellista kurjuutta on vastikkeeton työ. Ihminen vastustaa vaistomaisesti kaikkia ponnistuksia, joilla käy päinsä turvata elämisen edellytykset.

Kukaan ei hyväksy väittämää näin roimasti esitettynä, vaikka se tuskin kärjistää lausumattomia olettamuksia huomattavien taloustieteilijöiden kirjoituksissa. Jos moinen hyödyllisten pyrintöjen vieroksunta on olennainen osa ihmisluontoa, paratiisikäärmeen viitoittaman polun tulisi olla selvä kaikille ihmisille[2]. Tämä on näet ihmislajin ainutlaatuinen tuntomerkki. Mikään muu eläinlaji ei taatusti karsasta johdonmukaisesti kaikkea toimeliaisuutta, jonka tarkoitus on pitää yllä lajin elämää. Lajien esiin murtautumisen ja vakiintumisen valikoitumisprosessissa ei voisi mitenkään jäädä eloon yksikään laji, joka hangoittelee oman elämänkulkunsa edistämistä vastaan. Jos ihminen on yksinäinen poikkeus luonnonvalinnan normista, jokin pahantahtoinen *deus ex machina* lienee ympännyt vieraan taipumuksen hänen rakenteeseensa.[3]

Väitteen ilmeisestä absurdiudesta huolimatta ihmiset kuuluttavat nykyään enemmän tai vähemmän vilpittömästi vierastavansa hyödyllistä ponnistelua. Tämä ei päde kaikkeen vaivannäköön, vaan pelkästään ponnistuksiin, joilla on jotain käyttöä, nimittäin yleisen käsityksen mukaan juuri hyödyttävään työntekoon. Vähemmän inhotaan sellaista puuhaa, joka antaa jotain takaisin tuottamatta yleisinhimillisesti käytännöllistä tuotosta, kuten ryhtymistä sotaan, politiikkaan tai sen sellaiseen. Eikä tavata ääneen vieroa urheilemista tai muuta touhua, josta ei koidu palkkaa tai käyttökelpoisia tuotteita. Askareen turhuus ei kuitenkaan säästä sitä vastenmielisyydeltä: tolkuissaan olevat ihmiset kammoavat orjatyötä kaikessa hyödyttömyydessäänkin.

”Taloudellinen ihminen”, jonka klassiset taloustieteilijät luonnostelivat ja jonka hahmon heitä ilkkuneet täydensivät, on eläinmaailman kummajainen[4]. Muotokuva ei silti pahasti liioittele, vaan se mukailee suosittuja tapoja ilmaista mielitekoja. Mutta jos taloudellinen ihminen on mallinukke, jonka ylle sovitetaan talousoppien puku, tieteen on selitettävä, mitkä ovat taloudellisen ihmisen rajoitukset ja miten se vapautui luonnonvalinnan laista. Irtautuminen valikoitumisen laista on ollut ennemminkin näennäistä kuin todellista. Ihminen ei eronnut muinaisista olemassaolokamppailun kilpakumppaneistaan siksi, että hänen taipumuksensa olisivat sopineet vähäisemmin lajin elämisen päämäärään, vaan koska ne sopivat tähän tarkoitukseen täyteläisemmin.

Hän ohitti muut tässä ajat sitten ja hankki niin suuren etumatkan, että hän voi nyt vuoroin kiinnittyä lajinsa selviämisen henkiseen perustaan ja vuoroin irrottautua siitä vaarantamatta lajin elämää.

* * *

Ihmisen, kuten muidenkin eläinten, toiminta on vastausta hänen elinympäristönsä tarjoamiin ärsykkeisiin. Muiden lajien tavoin hän on tottumusten ja taipumusten olento. Ihminen kuitenkin pystyy muita lajeja enemmän sulattelemaan häntä ohjastavien tapojen sisältöä ja ymmärtämään, mihin suuntaan kallistuu. Hän erottuu edukseen älykkäänä toimijana. Valinnan välttämättömyydestä hänelle on suotu valmius tarkoituksselliseen toimintaan. Erottelutajuisena ja määrätietoisena hänelle ei maistu mikään turhanaikainen elämässä tai toiminnassa. Tavoitteellisuuden yllyke ilmenee eri yksilöillä hyvinkin erilaisissa muodoissa ja suuntauksina, mutta yksilökohtaisen sijaan se on ihmisluonnon yleinen piirre. Se ei ilmene vain harvakseltaan joillain yksilöillä. Joissain tapauksissa valmius tarkoituksselliseen toimintaan on puutteellinen tai ilmeisen vähäinen, mutta tällaiseen piittaamattomuuteen taipuvaiset ihmiset luokitellaan ”poikkeustapauksiksi”[5]. Tällä tavoin viallista ihmisluontoa kantavat sukulinjat kuihtuvat ja hapertuvat jopa nykymaailman edullisissa oloissa. Tästä seurauksesta todistavat perinnöllisesti epäeheiden tai toisten varassa elävien perheiden tarinat[6].

Olemassaolon taistelussa ihmisen suurin etu muihin lajeihin verrattuna on ollut ylivertainen helppous ympäristön voimien kääntämisessä omaksi edukseen. Hänen valmiutensa hyödyntää elämän aineellisia edellytyksiä on

tehnyt hänestä luomakunnan valtiaan. Se ei ole valmiutta vaivannäköön vaan saavutuksiin – jonkin määränpään tavoittamiseen. Hänen johtoasemansa on viime kädessä teollista tai taloudellista. Taloudellisessa elämässään ihminen toimii, ei ime itseensä. Jokaisessa toimessaan hän pyrkii saamaan aikaan jonkin konkreettisen, objektiivisen, henkilöstään erillisen päämäärän. Tämä toiminnan kaikenkattava normi ohjaa ihmisten elämää heidän käyttäessään hyödykseen aineellisia asioita. Sen täytyy siten olla lähtökohta ja ohjaava periaate tieteessä, joka yrittää olla taloudellisten elämänprosessien teoria. Taloudellisen teorian alalla minkä tahansa annetun ilmiön viimekätisen tulkinnan täytyy palautua tähän kaikkialla läsnä olevaan inhimilliseen yllykkeeseen: siirtyä tekemisestä toiseen.

Tämä kaikki tuntuu olevan ristiriidassa edellä kuvatun sovinnaisen työn vieroksunnan kanssa. Tosiasiassa ristiriita ei kuitenkaan ole niin jyrkkä kuin ensi näkemältä vaikuttaisi. Ristiriita ratkeaa siksi, että työnteon vieronta on suurelta osin vain sovinnaista. Selväpäisen itsetutkiskelun tuokioina, kun ylenmääräinen työ ei häiritse eikä rasita, maalaisjärki puhuu yksiselitteisesti työteliäisyysvaiston opastamana. Ihmiset haluavat nähdä muiden käyttävän elämänsä johonkin tarkoitukseen, ja he haluavat ajatella, että heidän omasta elämästään on jotain hyötyä. Kaikilla ihmisillä on tämä näennäisesteettinen tunne taloudellisuuden tai ahkeruuden ansiokkuudesta, eikä tämä taloudellisen ansioitumisen taju ole perso joutavuudelle tai tehottomuudelle. Myönteisessä ilmiasussaan se on työteliäisyyden yllykettä tai vaistoa; kielteisesti se ilmenee haaskuun harmitteluna. Tunto elämän ansiokkaasta aineellisesta edistämisestä tai sen ansiottomasta haittaamisesta suosii taloudellisesti tehokasta tekoa ja soimaa taloudellista turhuutta. Ei kannata osoittaa yksityiskohtaisesti sitä, miten taloudellisen arvon taju suhteutuu yhtäältä eettiseen toiminnan normiin ja toisaalta esteettiseen maun normiin. Se on läheisessä suhteessa molempiin sekä biologisessa perustassaan että palkitsevuutensa laajuudessa ja tavassa.[7]

Työteliäisyyden vaisto ja sovinnainen tapa karttaa hyötyponnistuksia vaikuttavan olevan ilmiriidassa keskenään. Ihmisten arjessa ne elävät riitasointuisesti rinta rinnan, mutta kun toimintaa tai tapahtumaa arvioidaan harkiten, työteliäisyysvaisto asettuu aina ensisijaiseksi. Tämä viittaa siihen, että viehtymys työskennellä on kaiken kaikkiaan yleisempi ja pysyvämpi ihmisluonnon piirre. On turha kysyäkään, kumpi edeltää toista. Työteliäisyyden vaisto on lajin selviämiselle välttämätön ominaisuus. Työn karsastaminen taas on ajatustottumus, joka on mahdollinen vain kilpailijansa taakseen jättäneelle lajille. Työn hylkimistä voi jatkaa vain työteliäisyyden ehdoilla ja sen asettamissa rajoissa. Niiden suhteesta voidaan kuitenkin kysyä: johtuuko työnteon vieroksunta työteliäisyyden vaistosta? Miten tuosta vaistosta erkaantuva työskentelyn tympeys on syntynyt ja vakiintunut?

* * *

Varhaisista kulttuureista kirjoittaneiden kesken on aivan viime aikoihin saakka vallinnut jonkinmoinen yhteisymmärrys siitä, että ihminen oli todellisen ihmisyyden asteelle noustessaan riidanhaluinen. Hän oli kernas eristämään omat pyyteensä ja pyrkimyksensä vertaistensa hankkeista sekä ahnas kärhämöimään ja kahakoimaan. Silloinkin kun ihmisen myönnetään kallistuvan luonnostaan toimintaan, oletetaan itsestäänselväksi, että luontainen toimintavalmius on valmiutta tuhotöihin. Ihmiset otaksutaan taipuvaisiksi taistelemaan, ei työskentelemään: normaalissa tapauksessa siis toiminnan päämäärä on paremminkin vahingoittaminen kuin korjaaminen. Tästä näkökulmasta pyrkimys tarkoituksselliseen toimintaan on urheilijuuden eikä työteliäisyyden vaisto[8]. Miten hyvänsä tätä näkemystä yritettäisiinkin sovittaa evolutiiviseen kuvaukseen kulttuurista, olisi pakko olettaa esi-inhimillisessä tai varhaisessa kädellisessä vaiheessa saalistajalaji: ihmiskulttuurin alkuvaihe sekä myöhäisempi kulttuurinen kehitys olisi ollut tuhdisti petomaista laatua.

Moni asia puhuu tämän näkökulman puolesta. Jos ihminen juontuu urheilu- eikä työmiesten rodusta, ei ole tarvetta selittää sovinnaista työn vieroksumista. Työ on epäurheilullista ja siksi epämiellyttävää, eikä enää tarvitse selittää kuin yksi hämmentävä asia: miten ihmiset ovat voineet ollenkaan sopeutua mihinkään muuhun kuin pedon elämään. Näkökannalle on välittömässä kätevyydessään myös paljon todistusaineistoa. Useimmat omaa kulttuuriamme alemmalla kulttuuritasolla olevat kansat ovat tavoiltaan meitä saalistavampia. Sovinnaisesti kirjoitettu ihmiskunnan historia on ollut historiaa petomaisista uroteoista, eikä tätä tarinaa pidetä yleisesti yksipuolisena tai virheellisenä[9]. Ja urheilijamaista taipumusta sotimiseen esiintyy melkein kaikissa moderneissa yhteisöissä. Samaan tapaan niin kutsuttu kunniantunto, olkoon se yksilöllistä tai kansallista, on urheilijuuden ilmentymä. Kunniakäsitysten yleisyyden voi katsoa viittaavan samaan suuntaan. Ja ikään kuin entisestään lujittaakseen urheilemisen vanhempaa ja määräävämpää asemaa kunniantunto on myös huomattavasti vireämpää yhteisöissä, joilla on jonkin verran entisaikaisempi kulttuuri kuin meillä.

Kulttuurihistoria ja ihmiselämän nykyiset ilmiöt tarjoavat kuitenkin kosolti todisteita, jotka vastustavat yleisesti hyväksyttyä näkemystä pääpiirteiltään urheilevaisesta ihmisestä. Kautta inhimillisen kulttuurin historian suurin osa ihmisistä on arkielämässään viipynyt työn touhussa, hämärissä mutta sitkeästi, muuttaakseen asioita ihmisten käytettäviksi. Kaiken teollisen kehityksen suora päämäärä on ollut jonkin työtoimen parempi tekeminen. Yhtäältä työn edistyminen on välttämättä perustunut paneutuvaan kiinnostumiseen tehtävästä työstä, eihän millään muulla tavalla saada aikaan jotain tehtävän päämäärätöntä täyttämistä parempaa. Toisaalta ja yhtä lailla välttämättä työn kurinalaisuus on kehittänyt työntekijämäistä asennetta. Ei riitä väittää, että työ on saatu aikaan kokonaan petomaisen hallintotavan pakottamana, sillä merkittävimmät edistysaskeleet tällä alalla on saatu aikaan silloin, kun urheilevien urotekojen pakottava voima on ollut vähimmillään.

Arkijärjen ilmaukset tukevat tätä näkökulmaa. Kuten todettiin, tavalliset aikuiset ihmiset arvostavat työteliäi-

syyttä enemmän kuin urheilullisuutta, aina kun he pysähtyvät arvioimaan inhimillistä toimintaa harkitusti ja kiihkottomasti. Korkeintaan he saattavat puolustella urheilevuutta. Tätä kuvastaa nykyinen yleisen mielipiteen kuohunta toukokuun 1898 jälkeen[10]. Vaikka voidaan pitää varsin selvänä, että yhteisön aloittama sotaisa hyökkäys on varsinaisesti väylä urhoolliseen nostatukseen, on huomattava, että lähes kaikki sodan puolesta puhuvat yrittävät kaikin keinoin keksiä toisenlaisen peitevaikuttimen. Petomaisen urostelun ei nähdä kykenevän yksinkertaisesti oikeuttamaan itse itseään, vaikka näin tulisi käsittää jokaisen lajin, jonka luonne on ensisijaisesti petomainen. Varauksetonta hyväksyntää saa osakseen sellainen toiminta, joka edistää ihmiselämää kokonaisuudessaan, eikä suinkaan sellainen, joka edistää yhden syrjiviä tai petomaisia etuja toista vastaan[11].

Ihmiskunnan muinaisimmat ja sinnikkäimmät tavat tulevat parhaiten esiin, kun ihmiset eivät puhu välittömän ärsytyksen kiusaamina. Sellaisissa rauhallisissa oloissa ikiaikainen taipumus voi jopa vahvistaa toiminnan välittömiä sovinnaissääntöjä. Muinaisaikainen mielenlaatu, joka saa ihmiset ylistämään työteliästä palvelusalttiutta, on tulosta siitä, että on pitkään ja johdonmukaisesti totuttauduttu tässä taipumuksessa kuvastuvaan elämänkulkuun.

* * *

Ihmisen elämä on toimintaa: miten hän toimiikin, siten hän ajattelee ja tuntee. Näin on väistämättä, koska toimija ihmisessä pitää huolen myös ajattelijasta ja tuntijasta. Kuten muut lajit, ihminen on tottumusten ja taipumusten olento. Häntä ohjaavat toiminnassaan kyvyt, jotka häneen on iskostanut hänet muista lajeista erottanut valikoitumisen tapahtumakulku. Hän on sosiaalinen eläin: valintaprosessi, jossa hän on saanut sosiaalisen eläimen henkisen rakenteen, on tehnyt hänestä myös olennaisesti rauhallisen eläimen. Ihmiskunta voi olla vaeltanut kauas alkuperäisestä rauhanomaisesta asemastaan, mutta rauhallisen suuntauksen jäljet ovat edelleen päivänselviä ihmisten arkisissa tavoissa ajatella ja tuntea. Veren näkeminen ja kuoleman läheisyys, jopa alempien eläinten veri ja kuolema, saa yleensä kokemattomat ihmiset tuntemaan etovaa vastenmielisyyttä. Tyyneys teurastuksen äärellä on yleensä tottumus, joka on vaatinut kurinalaisuutta. Tässä mielessä ihminen eroaa saalistajista. Hän eroaa tietysti eniten yksinäisistä pedoista, mutta laumaeläimissäkään hänen lähimmät sielunsukulaisensa eivät ole lihansyöjien joukossa. Ihmisen vartalo on aseistamaton, hänen lihaksensa ovat puutteellisesti erikoistuneet taisteluun, ja hän välttää vaistomaisesti kohtaamasta hurjia petoja. Siksi hänet on luettava niiden eläinten luokkaan, joiden selviäminen perustuu etevyyteen vältellä suoraa kiistaa kilpailijoiden kanssa, eikä suinkaan niihin, jotka selviävät päihittämällä ja syömällä vastustajansa.

”Ihminen on eläimistä heikoin ja puolustuskyvyttömin”, ja viidakon lain mukaan hänen osansa on kuulla neuvoa, keksiä ja käyttää mitä moninaisimpia asioita hyödykseen muille käsittämättömällä tavalla[12]. Ilman kilujaan ja kalujaan hän ei ole kovin vaarallinen eläimeksi. Hänestä tuli pelottava eläin vasta, kun hän edistyi taisteluvälineiden keksimisessä. Ennen kuin työkalut oli otettu tehokkaaseen käyttöön – toisin sanoen ylivoimaisesti pisimmän aikaa ihmisen evoluutiossa – ihminen ei voinut olla ensisijaisesti tuhon tuoja tai rauhanrikkoja. Olosuhteiden pakosta hänen luonteenlaatunsa oli rauhanomainen ja vetäytyväinen. Hän sai asteittain mahdollisuuden toisenlaiseen luonteeseen työvälineitä käyttämällä, mutta silloinkin riidanhaluisen asenteen kasvua suosivat olosuhteet kehittyivät vain osittain ja vaillinaisesti. Ihmiskunnan elämäntavat olivat yhä väkisinkin rauhallisia ja uutteria pikemmin kuin riitaisia ja tuhoisia. Alkuaikoina kalut ja välineet oli varmasti tarkoitettu ennen muuta muovaamaan olosuhteita ja esineitä ihmisten käyttöä varten eikä niinkään aiheuttamaan vahinkoa ja kipua. Tarvittiin paljon enemmän aherrusta, ennen kuin yksi ihmisryhmä saattoi elää toisen kustannuksella. Pitkällä ahkeroinnin kehityskaudella ennen tätä käännettä yhteisölliset periaatteet, jotka ohjasivat elämää, veivät edelleen kohti uurasta tehokkuutta sekä ihmisten ruumiin ja mielen ominaisuuksissa että heidän henkisissä asenteissaan.

Ennen kuin petomainen elämä tuli mahdolliseksi, ihmisen elämä oli omiaan valinnan ja harjoituksen voimasta kehittämään ja säilyttämään hänessä työteliäisyyden vaistoa. Ihmiset sopeutuivat tilanteen pakottamaan ympäristöön toimekkaan yritteliäästi: sopeutuminen vaati ihmisiä hankkimaan taidot muokata asioita ja tilanteita inhimillisiin tarpeisiin. Tämä ei tarkoita asioiden muovaamista vain yksilön tai hänen perheensä käyttöön, sillä esiaikainen ihminen oli väistämättä ryhmän jäsen. Tässä varhaisessa vaiheessa, kun aherruksen teho oli vaatimatonta, yksikään ryhmä ei olisi voinut selvitä mitenkään muuten kuin yhteenkuuluvuudentunnolla, joka oli tarpeeksi vahva työntääkseen omanvoitonpyynnin taka-alalle[13]. Itsekkyys on mahdollinen hyväksytty toiminnan opas vain osana saalistajien elämää, ja saalistava elämä on mahdollista vasta, kun työkalujen kehitys on tarpeeksi kehittynyttä synnyttääkseen tuotannon ylijäämää eli tuottaakseen enemmän kuin mitä vaaditaan tuottajien elantoon. Toimeentulo metsästämällä vaatii jotain tukevaa metsästettävää.

Varhainen ihminen kuului ryhmään, jonka selviäminen riippui ryhmän jäsenten uurastuksen tehokkuudesta sekä heidän yhteisestä pyrinnöstään käyttää hyväksi saatavilla olevia raaka-aineita. Varhaisissa vaiheissakin oli jonkin verran kilpailua ryhmien välillä Maan antimien hallinnasta ja edullisista asuinpaikoista, mutta vihamielisiä yhteenottoja ei voinut olla tiuhaan; ei tarpeeksi vallitsevien ajattelutottumusten muokkaamiseksi.

Ihmiset voivat tehdä helposti sen, minkä he voivat tehdä totunnaisesti. Tämä sanelee sen, mitä he voivat ajatella ja tuntea helposti. He ovat kotonaan sillä aatosten saralla, joka on tuttu jokapäiväisestä toiminnasta. Tavanomainen toimintatapa muodostaa tavanomaisen ajattelutavan ja suo näkökulman, josta tosiseikat ja ta-

Viljami Heinonen, *Keidas* (2011), akryyli kankaalle, 187×160 cm.

pahtumat otetaan haltuun ja tiivistetään tietämykseksi. Totunnaiseen toimintatapaan mukautuva sopii totunnaiseen ajattelutapaan. Tämä luo sekä vankan tiedon perustan että sovinnaisen mallin tyytymiselle ja hyväksynnälle missä tahansa yhteisössä. Kääntäen: ymmärretty ja ajatteluun omaksuttu elämän käsittelytapa kietoutuu elämän rakenteeseen ja muuttuu toiminnan ohjenuoraksi yksinkertaisesti sen vuoksi, että ajatteleva ja tietävä yksilö on myös toimiva yksilö. Vaivattomasti omaksuttu ja elämäntapaan ja tietämykseen sopiva ymmärretään siksi oikeaksi ja hyväksi. Tämä pätee vielä vahvemmin silloin, kun tavan omaksuminen ei ole yksilöllistä ja satunnaista, vaan se lujittuu ryhmässä tai rodussa sellaisten yksilöiden tai sukulinjojen karsiutumisesta, jotka eivät sopeudu vaadittavaan tiedon ja toiminnan kokonaisuuteen. Tällöin hankittu valmius ei ole enää tavan asemassa, vaan se muuttuu etevyydeksi tai kyvyksi. Siitä tulee eteenpäin siirrettävissä oleva piirre, sen opastamasta toiminnasta oikeaa ja hyvää. Mitä kauemman ja mitä johdonmukaisemmin kestää valikoiva sopeutuminen, jonka kuluessa etevyys kehkeytyy, sitä jämerämmin syntynyt etevyys vakiintuu rotuun. Kehkeytyneen toimintatapojen kokonaisuuden loukkaamattomuutta kyseenalaistetaan yhä vähemmän.

Niinpä ihmisen suhteissa elämän aineellisiin edellytyksiin hänessä lujittui tällä tavoin ajatuksen ja toiminnan kokonaisuus, jota kutsutaan tässä työteliäisyyden vaistoksi. Ennen kuin ryöstelystä tuli muotia, tämän kyvyn perusteella ihmisten kiinnostuminen taloudellisista asioista ei ollut luonteeltaan ensisijaisesti itsekeskeistä. Tätä ehkäisi ryhmän yhteenkuuluvuuden tunteen vääjäämätön ylivalta. Valikoitumisprosessin on karsittava niitä sukulinjoja, joilla on kohtuuttoman itsekeskeisyyden lahja. Silti yksilöt jäljittelivät toisiaan jonkin verran jopa kaikkein varattomimmissa ja rauhanomaisimmissa ryhmissä. Jäljittelyhankkeisiin päädyttiin myöhemmissä sitä suosivissa oloissa kernaasti. Luultavasti valmiutta jäljittelyyn oli myös varhaisimpina aikoina riittämiin, jotta se pääsi esiin, kun ryhmän elämisen vaatimukset sen sallivat. Jäljittely ei kuitenkaan voinut viedä kohti yksilöllistymistä, hyödykkeiden hankintaa ja kasautumista, tai elämää, jota hallitsivat iskut ja melskeet. Se oli samanlaista jäljittelyä kuin ylipäätään rauhallisilla laumaeläimillä. Toisin sanoen se oli ennen kaikkea ja pääasiassa seksuaalista jäljittelyä, joka toistui enemmän tai vähemmän taajaan. Tämän lisäksi vängättiin varmasti tarjolla olevien hyödykkeiden jakamisesta, mutta tämä tai kilvoittelu elannosta ei voinut olla elämän johtoajatus.

* * *

Työteliäisyyden vaiston luomassa toimintamallissa ripeys tai palvelevaisuus on suositeltavaa ja saamattomuus tai turhanaikaisuus vastenmielistä. Ihminen pohtii itsensä ja lähimmäistensä toimintaa ja arvioi niitä tyytyväisenä tai moittivaisena. Ihmisen tyytyväisyyttä itseensä ja olosuhteisiinsa määrittää pitkälti se, kuinka tehokkaasti hän itse täyttää hyväksytyn tehokkuuden vaatimuksen. Paha tai jatkuva vaillinaisuus on pysyvän henkisen tuskastelun lähde.

Näin voidaan arvostella sekä toimijan tarkoitusperiä että teon kelpoutta. Tarkoitusten arvioinnissa ansio tai tuomio luokitellaan moraaliseksi; tällainen arvostelma ei ole tässä yhteydessä kiinnostava. Itse teon kunnollisuutta tai tehokkuutta arvioidessaan ihmiset eivät vain pohdi ensi kädeltä omaa toimintaansa, vaan he ovat myös herkkiä toisten paheksunnalle tai hyväksynnälle. Välitön tietoisuus päämäärän saavuttamisesta on tyydyttävää ja virkistävää, mutta ehkä yhtä tyydyttävää ja virkistävää on kanssaihmisten tunnustus tehokkuudesta.

Herkistyminen nuhteelle ja kehulle on valikoitunutta välttämättömyyttä oloissa, joissa elämää eletään toinen toisiinsa liittyneinä. Ilman tätä herkkyyttä yksikään ihmisryhmä ei voisi jatkaa yhteiselämää aineellisessa ympäristössä, joka vaatii muokkausta ihmisen päämääriä varten. Tässäkin katsannossa ihmisellä on ilmeinen yhteys laumaeläimiin eikä suinkaan yksinäisiin petoeläimiin.

Kun mieltymys kunnon työhön opastaa ihmisiä, heitä vertaillaan toisiinsa ja hyväksyttyihin tehokkuuden ihanteisiin: heidän kaltaisensa arvioivat ja asettavat heitä arvojärjestykseen arkijärjellään sovinnaisten arvon ja arvottomuuden kaavojen mukaisesti. Riuskaksi katsominen perustuu välttämättä asiaankuuluvaan todistusaineistoon. Yhden ihmisen näkyviä saavutuksia verrataan siten toiseen ihmiseen, ja syntyy tapa antaa arvostusta syrjivän henkilövertailun perusteella eikä sen mukaan, kuinka välittömästi kulloinenkin toimintalinja vaikuttaa kannatettuun toiminnan päämäärään. Arvostuksen perusta vaihtuu näin toiminnan suotuisuuden suorasta tarkkaamisesta eri toimijoiden kykyjen vertailuun. Hyödyllisyyden arvioinnin sijaan mittaillaan kyvykkyyttä näkyvän menestyksen perusteella. Tällaisessa toimijoiden välisessä syrjivässä puntaroinnissa arvioidaankin toimijan kykyä tuoda ilmi voimaansa eikä hänen toimiensa hyödyllisyyttä. Heti kun ja siinä määrin kuin hyödyllisyydelle tunnustettu arvo muuntuu syrjiväksi toimijoiden välisen kunnian arvioinniksi, toiminnassa ei haetakaan enää naiivisti suotuisuutta vaan kyvykkyyden tai voiman esittämistä. Voimakkuuden todistelusta tulee vaivannäön välitön päämäärä, eikä enää pyritäkään saavuttamaan itsestä erillistä tarkoitusta sen itsensä vuoksi, pelkästään sen inhimillisen hyödyn takia. Vaikka taloudellinen mieltymys ilmeneekin yllykkeenä työteliäisyyteen tai persoutena palvelemiseen ja nirsoutena joutavuuksille, tietyissä yhteisöllisen elämän oloissa se siis alkaa jossain määrin muistuttaa jäljittelevää pullistelua.

Koska terhakkuuden ja kunnostautumisen syrjivä määrittäminen nojaa näkyvän menestyksen todisteisiin, on vältettävä kaikin keinoin näyttäytymästä pahalta säästyäkseen moitteilta. Varhaisessa villien kulttuurissa, kun ryhmä on pieni ja petomaista elämää suosivat olot ovat vielä tulollaan, jäsenten välinen jäljittely johtaa enimmäkseen aherruksen tehokkuuteen. Missään nimessä ei haluta näyttää kyvyttömiltä uurastukseen. Tässä suunnassa käy päinsä todistaa voimakkuutta tai kyvykkyyttä kaikkein johdonmukaisimmin ja yksilön hyvämaineisuuden kannalta tehokkaimmin. Siispä kuntoisuuden

mittapuu ja kunnon toiminnan ohjenuora kehittyvät juuri siihen suuntaan. Pieni, kouliintumaton ja rauhanomainen villien ryhmä ei kuitenkaan ole hedelmällinen maaperä edes jäljittelyn karttumiselle aivojen ja lihasten tuotannollisessa käytössä. Olosuhteet eivät suosi vireää jäljittelyhenkeä. Jotta tottumus voiman jäljittelevään esittelyyn voisi kehittyä, tarvitaan otolliset olosuhteet: 1) usein toistuvia tilanteita, jotka aiheuttavat merkittävää ja yllättävää rasitusta sekä 2) yksilön altistumista laajalle ja ennen kaikkea vaihtelevalle inhimilliselle ympäristölle, jonka hyväksyntää tavoitellaan. Nämä ehdot eivät täyty villeyden alhaisilla asteilla, joilla inhimilliset kulttuurit ovat eittämättä olleet työkalujen käytön alkuaikoina. Niinpä yhteisöissä, jotka ovat säilyttäneet muinaisen rauhanomaisen rakenteensa tai ovat taantuneet sille korkeammasta kulttuurista, on melko vähän jäljittelyn henkeä. Tällaisissa yhteisöissä kulttuurin ja mukavuuksien taso on alhainen, ja käsillä oleviin töihin ei paneuduta rivakasti. Kateus ja arvoasteikot loistavat melkein poissaolollaan. Käsityksiä taloudellisista arvosijoista tai ihmisten erottelemisesta omaisuuden tai mukavuuksien perusteella ei tunneta juuri lainkaan.

Kun työkalujen käyttö ja ihmisen valta ympäristön voimien yli kehittyvät edelleen, villien ryhmän elämäntavat muuttuvat. Aggressiota on todennäköisesti enemmän sekä suurriistan metsästyksessä että ryhmien välisessä kilpailussa. Kun ryhmän toimeliaisuuden tehokkuus lisääntyy ja aseet hiotaan yhä täydellisemmiksi, aggressio alkaa vaikuttaa houkuttelevammalta ja todennäköisemmältä tieltä menestykseen. Olosuhteet käyvät paljon otollisemmiksi jäljittelylle. Ahkeroinnin tehostuminen johtaa suurempaan väestötiheyteen, ja ryhmä siirtyy olosuhteiden pakosta rutiköyhän rauhanomaisuuden esiaikaisesta tilasta saalistavan elämän asteelle. Taistelun kauteen – barbarismin syntyyn – voi kuulua aggressiivista saalistamista, tai ryhmä voi yksinkertaisesti joutua puolustuskannalle. Ryhmä joutuu jompaankumpaan tai kumpaankin toimintatapaan – yleensä epäilemättä molempiin – jotta se säästyisi sukupuutolta. Tämä on ilmeisesti ollut varhaisen yhteisöllisen evoluution yleinen kulku.

Kun ryhmä saapuu kehityksensä saalistusvaiheeseen, ihmisiä askarruttavat eniten urotekoja kysyvät toimet. Ryhmän tärkein huolenaihe ja samalla yksilön paras tapa saada aikaan näyttäviä tuloksia on kamppailu ihmisten ja eläinten kanssa. Ihmisiä on helppo vertailla sattuvasti, kun heidän työnsä koostuu uroteoista kamppailussa vihollisia tai luonnonvoimien liikahduksia vastaan. Maineen hyväksytyksi perustaksi tulee väkevän kouran näytös, voitokas ja usein tuhoisa aggressiivisuus. Ryhmän hallitsevassa elämänpyrinnössä valokeilaan otetaan ansiokas voiman ja viisauden käyttö, ja muut näkymättömämmät tavat palvella ryhmän elämää haipuvat takaalalle. Ryhmän johtavasta *animus* muuttuu sotaisaksi, ja ihmisten toimia arvioidaan taistelijan katsantokannalta[14]. Taistelukykyisyys tunnustetaan ryhmässä pohtimatta ja epäilyksettä hyödykkääksi ja tehokkaaksi. Urotyöstä tulee yksilöiden syrjivän vertailemisen sovinnainen perusta, ja maine lepää urheuden varassa.

* * *

Kun saalistava kulttuuri kehittyy tästä eteenpäin, syntyvät toimenkuvien väliset erot. Perinne, jossa urheus on hyve *par excellence*, leviää ja vahvistuu, kunnes urheus on lähes ainut tunnustettu hyve[15]. Vain tätä hyvettä harjoittavat ryhtymykset ovat siten arvokkaita ja maineikkaita. Muista toimenkuvista, joissa ihmiset muokkaavat kesysti elotonta ainetta ihmisen käyttöön, tulee arvottomia ja lopulta alentavia. Kunniakkaan ihmisen on osoitettava kykynsä petomaisissa uroteoissa, mutta hänen on myös vältettävä sotkeutumasta toimiin, joissa urotöillä ei ole osaa. Kesyt työt, joissa elämää ei ilmiselvästi tuhota eikä itsepäisiä vastustajia kukisteta näyttävästi, joutuvat huonoon huutoon. Ne osoitetaan niille yhteisön jäsenille, joiden petomaiset kyvyt ovat puutteellisia, koska he eivät ole tarpeeksi suurikokoisia, ketteriä tai hurjia. Näissä tehtävissä toimiminen viittaa siihen, että ihminen ei yllä edes sille säädylliselle urheuden asteelle, joka sallisi hänelle hyvämaineisen ihmisen arvon. Jotta tahrattomasta maineesta voi pitää kiinni, ei voi näyttäytyä pahana. Siksipä saalistajakulttuurin palveluskuntoinen barbaari, joka pitää huolta maineestaan, jättää kaiken tylsän aherruksen ryhmänsä naisille ja lapsille. Hän käyttää aikansa miehisissä sotataidoissa ja käyttää lahjojaan keksiäkseen tapoja ja keinoja rauhan häiritsemiseen. Siellä on kunnia.

Barbaarien elämänjärjestyksessä rauhalliset ja toimeliaat tehtävät ovat naisten työtä. Ne edellyttävät vaillinaista voimaa, kyvyttömyyttä vihamielisyyteen tai tihutöihin, eivätkä ne ole siis hyvämaineisia. Mutta kun jotain aletaan pitää sovinnaisesti vajeen tai paheen merkkinä, se nähdään pian sisäkohtaisesti alhaisena. Näin ahkeroivaa toimekkuutta aletaan halveksua hienostuneesti ja käsittää se olennaisesti ala-arvoiseksi. Onhan se epäurheilullista. Työnteko tahraa tekijänsä, ja itseään kunnioittavat ihmiset välttelevät rahvaanomaisten toimien tartuntaa.

Kun saalistava kulttuuri on kehittynyt täyteen mittaansa, arkinen käsitys työn alhaisuudesta on jalostunut edelleen näkemykseksi, jonka mukaan työnteko on vääryyttä – niille, jotka eivät ole jo kaiken arvostelun alapuolella. Tästä juontuvat tunnetut kastin ja tabun piirteet[16]. Kulttuurin kehittyessä edelleen vaurautta kasaantuu ja yhteisön jäsenet jakaantuvat orjuuttuvaan ja joutilaaseen luokkaan. Tällöin työn halveksimisen perinne saa yhä enemmän merkitystä. Työnteko on paitsi vähäisen voiman merkki myös köyhien etuoikeus. Tämä on nykytilanne. Työ on moraalinen mahdottomuus, koska niin määrää muinainen, varhaisesta barbariasta meihin ulottuva perinne. Se on häpeällistä, koska se yhdistyy pahasti köyhyyteen. Se on sopimatonta.

Työn tympeys on henkinen tosiseikka. Se perustuu itse asian häpeällisyyteen. Sen tympäisevyys ei tietenkään ole yhtään vähemmän todellista tai tehokasta, vaikka se onkin henkistä. Se on itse asiassa siitä johtuen vieläkin tuntuvampaa ja peruuttamattomampaa. Ruumiillista tympeyttä ja epämiellyttävyyttä voi sietää, jos vain on henkisiä virikkeitä. Tästä todistaa sodankäynnin houkutus niin barbaarisen kuin sivistyneenkin nuorison kes-

kuudessa. Tavallisimmassa tarinassa sotaretkeltä kerrataan puutteenalaisuutta, vaaroille altistumista, uupumusta, syöpäläisiä, kurjuutta, sairautta ja kammottavaa kuolemaa. Sotatapahtumia oheisineen sanotaan sanoinkuvaamattoman kuvottaviksi, rujoiksi, epäterveiksi. Tästä huolimatta sodankäynti on houkuttelevaa puuhaa, jos vain on saanut lahjaksi sopivan mielenlaadun. Samasta todistavat useimmat urheilulajit ja muut hienostuneet touhut, jotka ovat rasittavia mutta ansiokkaita.

Ruumiillinen tympeys on vaiva, jota ihmiset eivät ota raskaasti, ellei tympeyttä vahvista sopivaisuuden tuomio. Henkisen tympeyden kanssa on toisin, kun se kuuluu työhön, joka tuomitaan hienostuneissa puheissa. Tämä on kulttuurinen tosiasia. Tällaiseen tympivyyteen ei ole mitään muuta lääkettä kuin sen kulttuurisen rakenteen kumoaminen, johon säädyllisyyden mittapuumme varaavat. Ainahan voidaan vedota hyvään makuun ja omaantuntoon, jotta sovinnainen työn vieroksunta voitaisiin sysätä syrjään. Hyvää tarkoittavat ja luottavaiset henkilöt esittävät tavan takaa moisia toiveita. Hetkellisiä tuloksia onkin saavutettu tällä tavalla. Tavallista arkijärkistä ihmistä sitovat tässä asiassa kuitenkin arkijärkisen sopivaisuuden vaateet, jotka periytyvät rikkumattomana polveutumisen ketjuna hamasta alusta saakka.

Suomentaneet Ville Lähde & Jarkko S. Tuusvuori

(alun perin: The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labor. *American Journal of Sociology*. Vol. 4, No. 2, 1898, 187–201.)

Suomentajien huomautukset

1 Norjalaiseen maahanmuuttajaperheeseen syntynyt yhdysvaltalainen filosofi, sosiologi ja taloustieteilijä Thorstein Veblen (1857–1929) väitteli tohtoriksi 1884 Yalen yliopistossa. Hän työskenteli tätä artikkelia kirjoittaessaan chicagolaisen *Journal of Political Economy*n (1892–) toimittajana ja poliittisen taloustieteen apulaisprofessorina Chicagon yliopistossa, jossa hänen tuttaviinsa kuuluivat filosofi John Dewey (1859–1952) ja antropologi Franz Boas (1858–1942). Artikkelin julkaisi sosiologian laitoksen 1892 perustanut professori Albion Small (1854–1926) toimitteessaan *American Journal of Sociology* (1895–). Ala oli nuori: sosiologian lähtölaukauksena USA:ssa on pidetty Lester F. Wardin (1841–1913) teosta *Dynamic Sociology* (1883). Omintakeinen Veblen, joka muun muassa tuli vanhoilla päivillään englannintaneeksi 1200-luvulla kirjoitetun islantilaisen *Laxdæla*-saagan, jäi aikanaan yhteiskuntatutkimuksen marginaaliin, mutta hänen analyysejaan kapitalistisen yhteiskunnan kehittymisestä on sittemmin luettu tiiviisti.

2 Vrt. *Vanhan testamentin* luomiskertomuksen syntiinlankeemusjakso 1. Moos. 3: 1–15, jossa kavala käärme viettelee ihmiset syömään pahan tiedon puusta vastoin Jumalan kieltoa: ”Mutta Jumala tietää, että niin pian kuin te syötte siitä, teidän silmänne avautuvat ja teistä tulee Jumalan kaltaisia, niin että tiedätte kaiken, sekä hyvän että pahan.” Tästä hyvästä Jumala rankaisi käärmettä: ”Koska tämän teit, olet kirottu. Toisin kuin muut eläimet, karja ja pedot, sinun on madeltava vatsallasi ja syötävä maan tomua niin kauan kuin elät.”

3 *Deus ex machina*, lat. ”jumala koneesta”, outo juonenkäänne, ulkopuolinen tekijä, selittämätön voima. Evoluutiobiologiasta intohimoisesti kiinnostuneen Veblenin suhteesta Charles Darwinin (1809–1882) teoriaan lajien kehityksestä ja luonnonvalinnasta ks. esim. Rick Tilman, *Thorstein Veblen and the Enrichment of Evolutionary Naturalism*. University of Missouri Press, Columbia 2007, luku 8. Vrt. Darwin, *Lajien synty luonnollisen valinnan kautta eli luonnon suosimien rotujen säilyminen olemassaolon taistelussa* (On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life, 1859). Suom. Pertti Ranta. Vastapaino 2009.

4 *The economic man* tai *homo oeconomicus* yhdistetään tyypillisesti skottilaisen kansantaloustieteilijän Adam Smithin (1723–1790) ajatteluun. Itse termi yleistyi kuitenkin vasta 1800-luvun puolimaista alkaen. Ks. esim. Gerhard Kirchgässner, *Homo oeconomicus. The Economic Model of Individual Behavior and Its Applications in Economics and Other Social Sciences.* Springer, New York 2008.

5 Termi *defective subjects* on pysynyt eksperimentaalisen tieteen sanastossa pitkään: se tarkoittaa ”viallisia” koehenkilöitä, jotka osoittautuvat tutkimuksissa epänormaaleiksi kulloinkin selvitettävässä kyvyssä (esimerkiksi värisokeita värinäkötesteissä). Myöhemmin Veblenin tekstissä defektiys esiintyy ironisesti rauhanomaisuuden puutteena sotaisissa yhteisöissä.

6 Nuoren Veblenin suhde ihmisjalostuksen tapaisiin oman aikansa tieteellisiin ja yhteiskunnallisiin muotikysymyksiin on monimutkainen, mutta uransa loppupuolella hän monista kollegoistaan poiketen vastusti selvästi eugeniikkaa. Ks. Charles Camic & Geoffrey M. Hodgson, General Introduction. Teoksessa *Essential Writings of Thorstein Veblen*. Toim. Camic & Hodgson. Routledge, New York 2011, erit. 16. Vielä varhaistuotantoon luettavassa ja samalla Veblenin yhä tunnetuimmassa, vauraan yläluokan elämää viiltävästi erittelevässä teoksessa *Joutilas luokka* (The Theory of the Leisure Class, 1899). Suom. Tiina Arppe & Sulevi Riukulehto. Art House, Helsinki 2002, luku 5, avainsana *defective* esiintyy esteettisessä merkityksessään, kun kommentoidaan kirpeästi John Ruskinin (1819–1900) ja William Morrisin (1834–1896) kaltaisten kirjoittajien tapaa ylistää käsityössä syntyviä ”viallisia” tuotoksia teollisesti täydellistettyjen tuotteiden kustannuksella.

7 Veblenin *Joutilas luokka* on niittänyt kuuluisuutta juuri kulutusyhteiskunnalle tyypillisten taloudellisten, esteettisten ja eettisten piirteiden kartoituksena. Ajatukset toimekkaan ahkeruuden ja uutteran yritteliäisyyden, sanalla sanoen industriöösiyden ja ekonomisen säästäväisyyden hyveistä, jotka ovat vahvistuneet ajan oloon lajihistoriassa ja saaneet erityisiä muotoja teollisen yhteiskunnan kehityksessä, pohjustavat erittelyä kerskan, korskan ja haaskuun noususta.

8 Sotaisista uro(s)teoista juontuvat suomen ”urheilu” ja ”urheilullisuus” sopivat näennäisestä anakronistisuudestaan huolimatta asiayhteyteen jopa englannin kisaveikkoutta tarkoittavaa *sportsmanship*iä paremmin. *Sports* kuitenkin on Veblenillekin kirjaimellisesti tärkeä käsite: myöhäiskeskiaikaisen muinaisranskan *desport* tarkoitti juuri vaivasta ja uurastuksesta irtautuvaa huvitusta ja joutilasta nautintoa.

9 Veblen käyttää tässä sanaa *exploits*, joka kääntyy urheilusanastonkin vuoksi luontevimmin sanalla ”uroteko”. Vanhastaan muinaisranskassa ja -englannissa lähes neutraalia tekoa tarkoittaneessa sanaperheessä olennaisinta Veblenin teorian kannalta on sen etymologinen yhteys latinapohjaiseen eksplisiittisyyteen: *exploit* alkoi uudelle ajalle tultaessa tarkoittaa yhä useammin erityisen näyttävää saavutusta, esimerkillistä urotyötä esillepanoineen kaikkineen. Se on yhä nimisanan yleisin merkitys. Veblenin tekstissä on mukana myös johdos *exploitation*, jonka merkitys on ollut 1800-luvun puolitiestä lähtien erottamattomissa hyväksikäytön ja riistämisen kaltaisesta tuomittavasta omaneduntavoittelusta. Vaikka artikkeli ei tässä keskitykään *exploitation*iin taloudellisena hyväksikäyttöä tai riistona, tätä ulottuvuutta ei voi eristää pois tarkastelusta. Veblenin ihmiskäsityksen ja yhteiskunnallisten teorioitten suhde marxilaisiin tulkintoihin ja selitysmalleihin muodostaa kokonaan oman laajan kommentaarikirjallisuutensa. Ks. esim. E. K. Hunt, The Importance of Thorstein Veblen for Contemporary Marxism. *Journal of Economic Issues*. Vol. XIII, No. 1, 1979, 113–140. Eksploitaation päätehtävänä käsillä olevassa artikkelissa on kuitenkin tunnusmerkitä eroa rauhanomaisen yhteisön ja ryöstöretkien tapaisia aggressiivisia tai sotaisia, näyttöön ja näyttämiseen nojaavia urotöitä arvostavan yhteisön välillä.

10 Toukokuun ensimmäisenä 1898 käyty Manilanlahden meritaistelu Filippiinien edustalla oli alkulaukaus Yhdysvaltain ja Espanjan sodalle sekä yhdysvaltalaiselle imperialismille.

11 Veblenin *Leisure-Class*issa (luku 12) keskitytään ahkerasti toimeliaan (*industrious*) ja tuhlailevasti toimettoman luokan väliseen eroon heimoyhteisöistä modernien liikemiesten ilmaantumiseen saakka. Samalla tehdään selkoa yhteisistä ja erityisistä eduista ja näiden pyyteiden kehityksestä. Veblenin käyttämät termit *invidious* ja *non-invidious* viittaavat kirjaimellisesti ”kateutta herättävään” ja ”kateutta herättämättömään”. Teorian ytimessä ei kuitenkaan ole kyökkipsykologia. Joutilaan, uusimmissa ilmenemismuodoissaan näyttävästi aikaa haaskaavan ja rahaa törsäävän luokan kehittymisessä Veblen tähdentää monimutkaista ja monimielistä irtautumista ei-erottavasta yhteisyydestä eroa hakevan keskinäisen vertailun tottumukseen. Myös sietämättömyyttä ja pahantahtoisuutta tarkoittava laatusana *invidious* suomentuu tässä luontevimmin sanalla ”syrjivä”.

12 Ks. Rudyard Kipling, *Viidakkokirjat* (The Jungle Book, 1894; The Second Jungle Book, 1895). Suom. Eila Pennanen & Juhani Jaskari. WSOY, Helsinki 1965, luku 1.

13 Tässä Veblen koskettaa aikansa sosiologian suurta teemaa eli yhteisöä yhdentävän solidaarisuuden syntyä ja muotoja. Ks. Émile Durkheim (1858–1917), *Sosiaalisesta työnjaosta* (De la division du travail social, 1893). Suom. Seppo Randell. Gaudeamus, Helsinki 1990. Solidaarisuudesta oli ennen Durkheimia puhuttu etenkin oikeudellisessa keskustelussa, mutta Charles Fourierin (1772–1837), Pierre Leroux'n (1797–1871) ja Pierre-Joseph Proudhonin (1809–1865) tapaisten radikaalien ajattelijoitten ansiosta se sai myös yhteiskuntakriittistä merkitystä. Nykymuotoisena yleisenä moraalisena, sosiaalisena, taloudellisena ja poliittisena käsitteenä solidaarisuuden on arvioitu tulleen esille vaikutusvaltaisimmin Auguste Comten (1798–1857) filosofisissa kirjoituksissa. Ks. Andreas Wildt, Solidarity. Its History and Contemporary Definition. Teoksessa *Solidarity.* Toim. Kurt Bayertz. Kluwer, Dordrecht 1999, 209–221; erit. 212–213. Yhdysvalloissa termin otti ennen Veblenia esille yhteiskunnallisena kysymyksenä esimerkiksi skotlantilaissyntyinen pastori George C. Lorimer (1838–1904), *Studies in Social Life. A Review of the Principles, Practices, and Problems of Society*. Belford & Clarke, Chicago 1886.

14 *Animus*, lat. ”sielu, elämänvoima”.

15 *Par excellence*, ransk. ”parhaimmillaan, ensisijaisesti, erinomaisimpana esimerkkinä”.

16 Tässä on kaksi muuta Veblenin ajan sosiologian ja sosiaaliantropologian peruskäsitettä. Tongan saarella tunnetun *tabu*n oli tehnyt länsimaissa tutuksi jo brittiläinen merikapteeni James Cook (1728–1779) muistelmissaan Tyynenmeren-purjehdukseltaan. Kansa- ja yhteiskuntatieteilijät löysivät XIX vuosisadalta alkaen paljon käyttöä tälle yhteisön koskemattomissa tai kajoamattomissa olleita pyhiä, kiellettyjä, vaiettuja tai harvoille tarkoitettuja asioita tarkoittavalle sanalle. Latinan erilleen irrotettua tarkoittavasta *castus*-sanasta juonnettu kasti taas tuli 1600-luvulta alkaen käyttöön erityisesti intialaisen luokkayhteiskunnan kuvauksissa, mutta termi laajeni 1800-luvun loppupuoliskolla esityksiin muistakin sosiaalisista järjestelmistä.